

УДК 94 (477) «1941/1944»

© **Неля МЕЛЬНІЧУК**

СУЧАСНА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПОЛІТИКИ ГОЛОКОСТУ НА ТЕРЕНАХ РАЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»

Висвітлюються особливості сучасного історіографічного дискурсу в контексті вивчення реалізації політики нацистського геноциду євреїв України, яка здійснювалася в роки Другої світової війни. Автор публікації доводить факт існування національної історіографічної школи Голокосту як у самодостатньому вигляді, так і в рамках одного з напрямів національної історіографії Другої світової війни. Про це свідчать численні публікації у наукових журналах, у збірниках вузькоспеціалізованих наукових конференцій і в окремих узагальнюючих монографіях. Немало відомостей про Голокост потрапило до індивідуальних та колективних монографій, автори яких розглядають окупаційний режим у різних проблемно-тематичних нішах, часто дотичних. Колабораціонізм, функціонування місцевих поліційних формувань райскомісаріату «Україна», непрості настрої місцевого населення, які динамічно змінювалися, антисемітська пропаганда, українсько-єврейські стосунки в період «нового порядку», регіональні аспекти окупаційного режиму в райскомісаріаті «Україна» перетворилися на повноцінний і самодостатній предмет досліджень сучасних науковців.

Ключові слова: Голокост, геноцид, нацизм, історіографія, колабораціонізм, місцеве населення.

Дослідження політики Голокосту, яка проводилася нацистською Німеччиною на теренах окупованої України, набуло актуалізації, а згодом і науково-інституційного оформлення лише в 90-х рр. ХХ ст. Однак, незважаючи на досить короткий термін, маємо солідний доробок вітчизняних дослідників у цій царині історієписання Другої світової війни. Значна кількість публікацій із цієї тематики викликала й появу специфічних історіографічних робіт, пріоритетною темою яких є вивчення отриманих результатів, з'ясування перспектив майбутніх досліджень. Тому, на наш погляд, важливим завданням на сучасному етапі є аналіз історіографії, присвяченої висвітленню проблеми Голокосту в Україні, а також виявлення ступеня інтеграції цієї теми в загальний обсяг праць учених, які вивчають історіографію Другої світової війни та нацистського окупаційного режиму, встановленого на теренах райскомісаріату «Україна» (далі РКУ).

Нині налічується досить широкий перелік спеціальних праць, у яких розглядаються різні аспекти нацистського окупаційного режиму, встановленого на теренах РКУ. Одним із напрямів діяльності окупаційного апарату влади РКУ стало переслідування, створення умов та безпосередня участь у різних формах фізичного винищення єврейського населення. Автори узагальнюючих та спеціальних монографічних досліджень з історії окупаційного режиму на теренах РКУ, здійснюючи історіографічні огляди, називають окремі праці, утім, аналізуючи цю літературу, фактично обмежуються її переліком і короткими анотаціями. Це стосується монографічних праць О. Гончаренка та М. Куницького.

Відразу зазначимо, що ці дослідники розглядають інші проблеми окупаційного режиму й лише побічно звертають увагу на реконструкцію подій Голокосту. Однак вони подають настільки масштабну реконструкцію «нового порядку» в Україні, соціальних порядків, запроваджених гітлерівцями, що без цього неможливо розглянути таку подію як Голокост. Зокрема, у праці О. Гончаренка, предметом якої визначаються організаційно-правові аспекти функціонування окупаційної адміністрації РКУ, досить системно реконструюється увесь репресивно-каральний механізм окупаційних органів влади. Цій темі присвячені роботи Ф. Левітаса, А. Подольського, Ф. Винокурової та М. Тягло, які займаються проблемами Голокосту [1, 44, 45]. А М. Куницький, розглядаючи проблеми соціально-правового статусу місцевого населення РКУ, зупиняється на аналізі напрацювань як зазначених авторів, так і О. Гончаренка, Н. Сугацької, Ж. Ковби та М. Михайлюк [2, 47, 48].

Порівняно невеликий перелік монографічних досліджень, автори яких здійснюють огляд історіографічних надбань попередників, пояснюється кількома обставинами, на які потрібно зважати, розглядаючи історіографічний аспект проблеми.

По-перше, на національну традицію історієписання нацистського окупаційного режиму впливає фактор майже повної відсутності праць із відповідною «єврейською» тематикою в радянський період. Якщо в радянській літературі й згадувалося про геноцид євреїв у добу окупації, то в історіографічні праці вони ніколи не потрапляли. Фактично вивчення історії Голокосту на теренах України розпочалося лише з 90-х рр. ХХ ст. По-перше, як і будь-яка проблема, ця сторінка окупаційного минулого потребує нагромадження емпіричного матеріалу, перших узагальнень, вироблення специфічного методологічного інструментарію, який часто межує на рівні міждисциплінарних методик. А для цього потрібен час.

По-друге, частина вітчизняних дослідників фактично ігнорує тематику подій Голокосту, і якщо й називає окремі факти нацистського геноциду євреїв, то виключно в контексті трагічної долі всіх категорій місцевого населення, яке мешкало на теренах РКУ. Звісно, що цей підхід застосовується і в історіографічних оглядах. Пояснюється подібний підхід ще й дражливою темою українсько-єврейських стосунків, участі місцевого населення в переслідуванні жертв окупантів, наявними до сьогодні міфами про «генетичний український антисемітизм» і «єврейський більшовизм» тощо. Тому окремі дослідники намагаються не помічати цієї проблеми або ж займають «оборонну» позицію, відмовляючись навіть порушувати та відкрито обговорювати ці питання.

По-третє, брак «радянської традиції» у висвітленні долі євреїв України став причиною високого ступеня інтеграції сучасних вітчизняних дослідників Голокосту із зарубіжним науковим дискурсом, використання цієї групою вчених термінологічного апарату західноєвропейської, ізраїльської та північноамериканської історіографічної традиції, ментальних, теологічних та етнополітичних її аспектів. А саме вони інколи й не знаходять широкого вжитку в сучасній пострадянській національній як історичній науці, так і в історіографії.

По-четверте, незважаючи на значну кількість публікацій з історії Голокосту в Україні, нині відчувається нестача узагальнюючих монографій із цієї проблеми. Тому, у кращому випадку, до історіографічних оглядів у сучасній літературі й потрапляють короткі згадки про дисертації А. Подольського та Ф. Левітаса, а про численні публікації в регіональних наукових журналах та збірниках конференцій їх автори навіть не згадують. До історіографічних оглядів можна віднести й аналіз концептуальних праць Я. Хонігсмана та Ж. Ковби, однак у контексті нашого дослідження зазначимо, що вони стосуються теренів західної України, зокрема дистрикту «Галичина», а тому виходять за визначені географічні межі нашого предмета дослідження.

На наш погляд, цими обставинами можна пояснити той факт, що в багатьох монографіях, як індивідуальних так і колективних, присвячених подіям на окупованих територіях України, аналіз історіографії Голокосту відбувається дещо поза увагою дослідників. А якщо врахувати ту обставину, що кожен автор працює в руслі й контексті визначеного ним центрального предмета дослідження, то звідси стає зрозумілим, чому аналіз історіографії Голокосту здійснюється поверхово.

Проте, незважаючи на названі аспекти проблеми, нехай не так швидко, як хотілося б, але історіографічні здобутки сучасної науки з проблеми Голокосту інтегруються в загальноукраїнський дискурс, перестають дистанціюватися національною історичною наукою як виключно «біда євреїв». Соціум на теренах України завжди мав багатонаціональний та поліконфесійний вигляд, а тому не може бути в національній історіографії поділу на українську та єврейську.

Важливим явищем в історіографії проблеми є відповідні підрозділи дисертаційних досліджень, а особливо тих, предметом яких визначені різні аспекти політики Голокосту на теренах України. За встановленими вимогами до такого виду робіт цей підрозділ має бути в обов'язковому порядку в тексті дисертації.

Доробок українських авторів у вивченні процесу нагромадження знань з окресленої проблеми репрезентують історіографічні огляди дисертаційних робіт А. Подольського, Ф. Левітаса, Ф. Винокурової, О. Гончаренка, Н. Сугацької, О. Трепкачової, О. Суровцева та Ю. Радченка. І хоча останні дві дисертаційні роботи безпосередньо й не стосуються політики Голокосту, що проводився на теренах РКУ, а висвітлюють дії гітлерівців щодо геноциду єврейського населення в Північній Буковині та прифронтових районах (так званій військовій зоні окупації), в огляді літератури міститься аналіз праць, автори яких розглядають ці події на прикладі України.

Спеціальні історіографічні праці, присвячені аналізу сучасної історичної літератури з проблем Голокосту на теренах РКУ, посідають особне місце в дослідженні

теми. Цих спеціальних праць досить небагато. Здебільшого це публікації І. Щупака та Г. Абакунової, М. Тяглою, К. Долгорученко, О. Гончаренка, С. Єлисаветського, Д. Слободинського, А. Медведовської, С. Гузенкова, О. Круглова, А. Подольського [3; 4; 5; 6; 15; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 16; 18; 19; 20; 21; 22; 23]. Варто відзначити також історіографічні та теоретико-методологічні роботи істориків воєнної доби О. Лисенка, Я. Грицака, О. Марущенка, В. Стецкевича, які містять актуальні для подальшого дослідження й осмислення подій Голокосту напрацювання [24; 25; 26; 27; 28].

Г. Абакуновій належить ґрунтовне дослідження, предметом якого визначається радянська історіографія Голокосту. Автор зазначає, що жоден із сучасних дослідників не аналізує радянську історіографію геноциду євреїв, обмежується при цьому лише загальними фразами. У роки війни, вважає Г. Абакунова, був наявний інформаційний аспект вивчення Голокосту, але не науковий. Здебільшого науковий підхід до вивчення Голокосту, як зазначає дослідниця, припадає на другу половину 40-х рр. ХХ ст. При цьому Г. Абакунова наводить приклади робіт радянського періоду, в яких у перші повоєнні роки дослідники приділяли неабияку увагу подіям геноциду євреїв України. У результаті було створено низку праць, зокрема й на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, однак усі вони так і не були опубліковані, а наукові теми вилучені з наукового обігу.

Дослідниця вважає, що, аналізуючи радянську історіографію Голокосту, ми маємо звертати увагу на цілий комплекс джерел, до яких входять архівні документи, акти НДК, опубліковані збірки документів про війну, збірки партійних документів, промови партійних лідерів, наукові статті, монографії, мемуари, щоденники, газетні статті, радянська література, поезія, журнали та газети, література та поезія мовою ідиш, а також радянський кінематограф і театр. Тільки завдяки залученню та вивченню всіх джерел у комплексі можна повною мірою висвітлити цю тему, яка може стати подальшим дослідженням у цьому напрямі [5, 100].

І. Щупак та Г. Абакунова, провівши аналіз напрацювань українських істориків у царині дослідження подій Голокосту за 1991 – 2007 рр., називають три етапи вивчення проблеми. Їхніми хронологічними межами стали: 1991 – 1995 рр., 1996 – 2000 рр., 2001 – 2007 рр. Для першого історіографічного етапу характерна поява перших робіт з історії Голокосту, розробка джерельної бази досліджень.

Під час другого історіографічного етапу тривала робота над першими монографіями та дисертаційними дослідженнями. Регіональні розвідки в цей час, як стверджують І. Щупак та Г. Абакунова, відходять на задній план, а на перший виступають роботи узагальнюючого характеру, які охоплюють великі регіони або навіть усю територію України. Виходять також роботи, автори яких намагаються проаналізувати міжнародні відносини в період Голокосту.

Третій етап характеризується значною кількістю публікацій, осмисленням трагедії не тільки істориками, а й філософами, психологами та юристами. В Україні в цей час створюються наукові центри з вивчення Голокосту, окремі з них видають відповідну наукову літературу. Це, зокрема, Всеукраїнський центр вивчення Голокосту «Ткума» (Дніпропетровськ), Український центр вивчення історії Голокосту

(Київ), Харківський просвітницький центр «Голокост», Регіональний центр вивчення Голокосту у Львові [6, 62 – 64].

Дослідники зазначають, що матеріалів по окремих регіонах досить багато, а робіт, що узагальнюють, систематизують та аналізують ці матеріали, вкрай недостатньо. Аналізуючи дослідження, І. Щупак та Г. Абакунова виокремлюють відмінності в підходах різних істориків до розкриття теми, деякий суб'єктивізм в оцінці джерел, що використовуються. Ще одна проблема – це інтерпретація джерел, яку подають історики-професіонали та історики-аматори. Досить часто відсутність професіоналізму в роботах останніх впливає на науковий рівень висвітлення тієї чи іншої історичної події або явища.

Дослідники дають характеристику й проблемам, які вивчаються в історіографії Голокосту: впродовж перших двох періодів в українській історіографії основний наголос ставився на таких темах, як розстріли євреїв на території України, діяльність айнзатцгруп, гетто, таборів, юденратів, опір нацистам, діяльність ОУН-УПА, регіональні дослідження, побудовані на місцевих матеріалах. На третьому історіографічному етапі акцент досліджень змістився. Далі студіюються питання опору та ОУН-УПА, однак пріоритетними залишилися проблемні теми, зокрема колаборація, рятування й допомога євреям (Праведники Народів Світу), преса періоду окупації. Дослідження з цих питань проводяться, як правило, на регіональному рівні. Викликає зацікавленість історія міжетнічних взаємовідносин між євреями, українцями і поляками [6, 67, 68].

М. Тяглий, аналізуючи історіографічний доробок сучасних дослідників у сфері нацистської антисемітської пропаганди, яка проводилася на теренах окупованої України, доходить висновку, що для узагальнюючої праці з цієї теми ще «не наступив час». Для цього, на його думку, потрібен широкий набір регіональних досліджень, а також вироблення єдиної, універсальної методики, яка б давала можливість виділити якомога більше аспектів проблеми та поглянути на них під різними кутами зору [7, 42].

К. Долгорученко, досліджуючи регіональні сегменти історіографії пропаганди в генеральній окрузі «Дніпропетровськ» у контексті «юдофобського напрямку публікаційної преси», виділяє низку робіт сучасних дослідників: О. Салати, Ю. Смілянської, М. Тягло, Ф. Винокурової, О. Гончаренка, О. Сугацької та ін. Дослідниця виділяє три періоди української історіографії Голокосту та студіювання проблем окупаційної пропаганди. Перший історіографічний період тривав з 1991 до 1995 р. Однак авторка так і не назвала праць, центральним стрижнем яких була б окупаційна пропаганда. На другому етапі розвитку української історіографії (1996 – 2000 рр.) з'явилися «сегменти відображення антисемітської пропаганди» в періодичних українських виданнях. Це стосується праць А. Подольського, О. Круглова, М. Тягло, Ю. Смілянської. Третій період тривав з 2001 р. до 2006 р., коли було опубліковано чимало праць з цієї теми. На наш погляд, ця дослідниця припускається певної плутанини в термінологічному апараті, фактично ототожнюючи поняття «етап» і «період», а такі автори, як С. Єлисаветський та О. Круглов, досить мало уваги приділили окупаційній пресі, розглядаючи інші аспекти політики Голокосту [8].

Д. Слободинський, вивчаючи наявну літературу із проблем порятунку євреїв під час нацистської окупації України, зазначає, що це питання в історіографічному доробку українських науковців відображалось недостатньо повно впродовж усього післявоєнного періоду, бо ця проблема висвітлювалася, як правило, завжди однобоко. При цьому замовчувався той факт, що євреї, проживаючи переважно на території України, становили значний процент серед місцевого населення. Вивчення питання жертвовності українського народу під час порятунку євреїв є досить складним процесом, оскільки спасіння євреїв українським населенням практично ніде не висвітлювалося. Пріоритетною проблемою вважався Голокост євреїв, а вже в контексті цієї проблеми робилися спроби висвітлювати питання порятунку, зазначає дослідник [11].

А. Медведовська, студіюючи сучасну вітчизняну літературу із проблем Голокосту, пропонує розглядати всі роботи, у яких віддзеркалюються певні аспекти єврейського життя в період нацистського панування. Вона зосереджує увагу на тому, що дослідження, в яких сюжети винищення євреїв вплітаються в канву життя населення України під нацистською окупацією, є більш об'єктивними, ніж ті, що концентрують увагу безпосередньо на переслідуванні та екстермінації без певного соціального контексту [12, 191].

Дослідниця стверджує, що сучасна українська історіографія Голокосту демонструє певні здобутки стосовно інтеграції проблемних питань Голокосту в контекст української історії. Зважаючи на сюжети, які обирають дослідники для вивчення, можна помітити тенденцію до розширення поняття історії Голокосту, яке еволюціонує від вузького розуміння як історії екстермінації до ширшого, що охоплює взагалі історію євреїв періоду Голокосту. Відзначає А. Медведовська і ввідсутність ґрунтовних теоретичних праць, у яких подавалися б рефлексії щодо розуміння та застосування термінології Голокосту в різних контекстах [12, 195].

Досить значна кількість публікацій (мабуть, найбільша серед сучасних науковців), у яких досліджується українська історіографія Голокосту, належить А. Подольському, у роботах якого спостерігаються такі тенденції. По-перше, переважна більшість його публікацій майже однакова за своїм змістом і час від часу із незначними змінами або й без них передруковується в наукових журналах чи в матеріалах конференцій. По-друге, якщо перші публікації автора конструювалися в руслі об'єктивізму, зваженості й неупередженості, то згодом вони набули яскравого емоційно-публіцистичного присмаку [15, 16]. Один з істориків із цього приводу зазначав: «Очевидно, слабе розуміння або й незнання потенціалу принаймні доступного джерельного корпусу викликають появу «сенсаційних висновків» [17, 33].

А. Подольський не лише аналізує напрацювання сучасних науковців, а й прагне визначити концептуальні питання, зокрема наскільки історіографія Голокосту інтегрувалася в науковий простір України і стала невід'ємною частиною національної історіографії; яке місце посідає єврейська спадщина, українсько-єврейські взаємини, єврейська культура в концепції української історії та історіографії. «Від її розуміння залежить усвідомлення того, чи існують єврейська історія та культура, чи

стали вони інтегральною частиною української історії та культури, чи й надалі все обмежується лише констатацією того факту, що «вони жили серед нас», – зазначає дослідник [19, 47].

У дослідженні історії Голокосту від початку 1990-х рр. в Україні зроблено досить багато. Кардинальна відмінність української історіографії від радянської полягає в тому, що ця тематика стала спеціальним об'єктом вивчення, одночасно розпочався процес формування наукової школи з історії Голокосту в Україні. Українська історіографія Голокосту формувалася від регіональних досліджень і публікації мемуарів до підготовки узагальнюючих праць із різних аспектів, публікацій фундаментальних збірників документів, дисертаційних досліджень, яких, однак, ще надто мало, стверджує А. Подольський, наводячи в історіографічному огляді далеко не повний перелік праць із проблем Голокосту, які на той час уже стали надбанням історичної науки.

А. Подольський намагається проаналізувати, як ці дослідження вплинули на історичну науку в цілому та ставлення до теми в державі й суспільстві зокрема. При цьому він констатує, що праці українських істориків, пов'язані із проблематикою Голокосту, залишаються маргінальними у вітчизняній історіографії, однак привертають увагу західних колег, які активно працюють над історичними студіями з історії Голокосту на українських землях. Подібне «непомічання» останнім часом стає дедалі послідовнішим, ба навіть тотальним чи агресивним, – підсумовує А. Подольський і додає, що за останні роки подібне ставлення до єврейських жертв Другої світової війни в Україні та долі інших національних меншин у цей період практично не змінилося – цей аспект національної історії практично повністю ігнорується творцями офіційної історіографії [19, 49]. При цьому він наводить приклади історичних праць, автори яких, на думку А. Подольського, не приділили належної уваги подіям Голокосту.

Дослідник констатує той факт, що місце Голокосту в історичній пам'яті українського суспільства не обмежується лише тенденцією повного чи часткового замовчування або подання цієї трагедії як такої, що не входить у наратив національної історії. Ця тенденція (а можливо, і стратегія) фактично репрезентує монокультурний підхід до модерної історії України. Інша тенденція, якщо говорити про науковий аспект формування пам'яті про Голокост в українському суспільстві, – це полікультурний підхід до історії України, який безперечно розглядає історію Голокосту на українських землях як інтегральну частину історії України часів Другої світової війни і ХХ ст. загалом [18, 52].

Розвиваючи далі думку вже в іншій, майже ідентичній за змістом публікації, А. Подольський називає тих, хто підтримує полікультурний підхід до історії Голокосту, «ліберальними істориками». Цей підхід, за його словами, підтримують незалежні гуманітарні періодичні видання (журнал «Критика»), громадські наукові та освітні організації (Комітет «Бабин Яр», Український центр вивчення історії Голокосту, Асоціація вчителів історії «Нова доба»). Утім, стверджує А. Подольський, панівні позиції в українській історіографії займає тенденція витіснення пам'яті про Голокост як частини української історії [19, 166].

В одній із робіт автор спробував розглянути і проблему колабораціонізму, який виник на окупованих теренах України, однак засвідчив відсутність системних знань з історіографії питання, звернувши увагу лише на публікації Я. Грицака, Я. Хонігсмана, Ф. Винокурової та С. Авербуха. Звісно, що й висновки мали загальний, більш публіцистичний, аніж науковий характер. Дослідник зазначає, що в сучасній Україні, де лише розпочалося формування основ громадянського суспільства, толерантності в усіх її аспектах, відсутня адекватна оцінка історичної ролі українських національних сил і їхньої діяльності в роки Другої світової війни, а також об'єктивного визнання й оцінки української колаборації в період Голокосту. Українська влада не може поки що запропонувати соціуму зважені підходи до оцінки цих історичних силі цього періоду в історії України. Лише в українському науковому мікросвіті йде дискусія, яка, утім, не доходить до широкої аудиторії [20, 391]. Отже, за логікою А. Подольського, спочатку Українська держава має дати оцінку колабораціонізму, а потім уже професійні дослідники візьмуться за роботу, а не навпаки. Схожі за змістом міркування містяться і в інших публікаціях автора [21; 22; 23].

В унісон думкам А. Подольського висловлюється і С. Гузенков, який намагається проаналізувати українську історіографію Голокосту, по суті, не володіючи інформацією про роботи, які з'явилися в Україні. Звісно, що, здійснюючи аналіз історіографії без розуміння її змісту, він доходить висновку, що «в українській історіографії й далі існує тенденція до розгляду геноциду єврейського населення виключно як злодіяння нацистів, незважаючи на те, що вступає в протиріччя зі стратегічною метою української історіографії – перетворення України з об'єкта на суб'єкт історичного процесу» [13, 90].

Досить позитивним маркером, який засвідчує надзвичайну актуальність теми Голокосту, є поява рецензій на праці сучасних вітчизняних дослідників. Так, уже традицією стало опублікування рецензій на захищені в Україні дисертаційні дослідження з проблем Голокосту в науковому журналі «Голокост і сучасність» (рецензії публікуються вже після успішних захистів дисертаційних робіт). Ініціатором цього підходу став Український центр вивчення Голокосту, керівником якого є А. Подольський. Також важливо, що на сторінках цього та інших спеціалізованих видань (зокрема, «Проблеми Голокосту», який видається Українським інститутом вивчення Голокосту «Ткума» (керівник – І. Щупак), з'являється немало оглядів праць, присвячених проблемі.

Стосовно досліджуваної нами проблеми у вітчизняній історичній науці можна виділити дві історіографічні школи: радянську та сучасну національну. Характерною особливістю радянської історіографії стало намагання приховати від суспільства ті трагічні події, які сталися на окупованих теренах України в 1941 – 1944 рр. Якщо в роки війни та в перші повоєнні десятиліття ця тема ще якось вивчалась і навіть визначалась предметом дисертаційних досліджень, то згодом науковці втратили навіть можливість ідентифікувати національну належність жертв нацистів. Натомість з'явився неофіційний тезис про мовчазну покірливість євреїв перед лицем смертельної небезпеки. До того ж, «єврейська карта» була розіграна радянськими ідеологічними відомствами у боротьбі з «міжнародним сіонізмом» 60 – 80 рр. ХХ ст.

Сіоністи обвинувачувалися ще й у співробітництві з А. Гітлером та НСДАП і таким чином несли відповідальність за політику Німеччини щодо євреїв. У результаті – тема виявилася незручною із суто ідеологічних мотивів. Хоч як парадоксально це звучить, але, обвинувачуючи сіоністів у співробітництві з нацистами, автори цих ідеологічних прожектів називали й факти масових розправ та репресій щодо євреїв. Таким чином, говорити про традиції й концепції вивчення долі євреїв на теренах окупованих гітлерівською Німеччиною в радянський період не доводиться. А кілька розрізнених згадок про євреїв як одну з колективних жертв окупантів, які час від часу таки потрапляли на сторінки академічних видань УРСР, нічого в науковому сенсі не означали та історіографічною традицією вважатися таки не можуть, а тому штучним буде виділення певних етапів цього сегмента досліджень. До того ж, про відсутність досліджень питань геноциду євреїв України в радянських працях йдеться в усіх без винятку історіографічних публікаціях названих сучасних авторів.

Кілька зауважень необхідно висловити й стосовно національної історіографічної школи Голокосту. Безсумніву, вона таки існує як самодостатньому вигляді, так і в рамках одного з напрямів національної історіографії Другої світової війни. Про це свідчать як численні публікації в наукових журналах, так і в збірниках вузькоспеціалізованих наукових конференцій. Відомі й окремі узагальнюючі монографії, які належать, наприклад, Ф. Левітасу та Ж. Ковбі, а також колективна монографія «Катастрофа та опір українського єврейства», монографія М. Шитюка та Н. Сугацької, присвячена подіям Голокосту на півдні України. Немало відомостей про Голокост потрапило до індивідуальних та колективних монографій, автори яких розглядають окупаційний режим в різних тематично-проблемних нішах, часто дотичних. Колабораціонізм, функціонування місцевих поліційних формувань РКУ, непрості настрої місцевого населення, які, до того ж, динамічно змінювалися, антисемітська пропаганда, українсько-єврейські стосунки в період «нового порядку», регіональні аспекти окупаційного режиму в РКУ перетворилися на повноцінний і самодостатній предмет досліджень сучасних науковців.

Джерела та література:

1. Гончаренко О.М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941 – 1944 рр.): монографія / Гончаренко О.М. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 600 с.
2. Куницький М.П. Соціально-правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.): монографія. – К.: ПП «НВЦ «Профі», 2014. – 564 с.
3. Абакунова А. Изучение проблемы помощи евреям на оккупированных нацистами территориях в дискуссии межэтнических взаимоотношений: историографический аспект / А. Абакунова // Историчні і політологічні дослідження. Видання Донецького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 115 – 120.

4. Абакунова А. Современная историография спасения евреев в годы Холокоста в контексте формирования исторической памяти / А. Абакунова // Историческая память: Противодействие отрицанию Холокоста: Материалы 5-ой международной конференции «Уроки Холокоста и современная Россия» / под ред. И.А. Альтмана; сост. С.Б. Герус. – М.: Российский еврейский конгресс, Центр и Фонд «Холокост»: МИК, 2010. – С. 129 – 138.
5. Абакунова Г. Знищення євреїв на окупованих нацистами радянських територіях в історіографії радянської України 40-х років ХХ століття / Г. Абакунова // Матеріали міжнародної конференції «Злочини тоталітарних режимів в Україні: Науковий та освітній погляд» (21 – 22 листопада 2009 р., Вінниця). – Київ: НІОД; Український центр вивчення історії Голокосту; 2012. – С. 90 – 100.
6. Щупак І., Абакунова Г. Вивчення Голокосту в Україні / І. Щупак, Г.Абакунова // Проблеми історії Голокосту: Науковий журнал. – Випуск № 4. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума», ПП Ліра ЛТД, 2007. – С. 61 – 75.
7. Тяглый М. Антисемитская пропаганда на оккупированных нацистами советских территориях: историография и методика изучения вопроса / М. Тяглый // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – К.: Український центр вивчення історії Голокосту. – 2005. – № 1. – С. 28 – 42.
8. Долгорученко К. Нацистська антисемітська пропаганда на території «генерального округу Дніпропетровськ»: історіографічний огляд / К. Долгорученко // Історія та географія: Збірник наукових праць. – Х., 2013. – Випуск 47. – С. 193 – 200.
9. Гончаренко О. Нове дослідження історіографії Голокосту. Михман Дан. Історіографія Катастрофи. Єврейський взгляд: концептуалізація, термінологія, підходи і фундаментальні питання: Пер. с англ. – Д.: Центр. Укр. фонд історії Холокоста «Ткума»; ООО «Независимая издательская орг. Дива», 2005. – Вып. 1. – 448 с. – Акад. Сер. «Б-ка Холокоста «Ткума») / О. Гончаренко // Історичний журнал. – № 1. – 2006. – С. 116 – 119.
10. Елисаветский С. Исследование истории Холокоста в Украине в украинской историографии (1991 – 2000) / С. Елисаветский // Холокост. Доклады на Восьмой Ежегодной международной междисциплинарной конференции по иудаике / отв. ред. К.Ю. Бурмистров. – М., 2001. – С. 70 – 75.
11. Слободинський Д. Питання порятунку єврейства українцями в контексті історіографії Голокосту / Д. Слободинський // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 74 (№ 7). – С. 135 – 139.
12. Медведовська А. До питання про сучасну українську історіографію Голокосту / А. Медведовська // Сторінки історії: Збірник наукових праць. – Вип. 35. – К.: НТУУ «КПІ», 2013. – С. 189 – 196.
13. Гузенков С. До питання про місце теми Голокосту в українській історіографії / С. Гузенков // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Історична пам'ять про війну та Голокост», Київ, 28 – 30 вересня 2012 р.: Статті та повідомлення. – Дніпропетровськ: Центр «Ткума», 2013. – С. 90 – 96.

14. *Круглов А.О. О состоянии и перспективах исследования Холокоста на Украине / А.О. Круглов // Катастрофа европейского еврейства под час Другої світової війни. Рефлексії на межі століть. / Збірник наукових праць. – К.: Інститут Юдаїки, 2000. – С. 229 – 231.*
15. *Подольський А. Дослідження з історії Голокосту в сучасній українській історіографії: нові підходи / А. Подольський // Катастрофа и Сопротивление украинского еврейства (1941 – 1944) / ред.-сост. С.Я. Елисаветский. – К., 1999. – С. 26 – 37.*
16. *Подольський А. Дослідження проблем антисемітської пропаганди в пресі часів нацистської окупації в сучасній українській історіографії / А. Подольський // Наукові записки / Збірник. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – С. 7 – 14.*
17. *Гончаренко О. Нацистський геноцид євреїв Білої Церкви: факти та наукові інтерпретації / О. Гончаренко // Юр'ївський літопис. – Біла Церква. – № 5. – 2006. – С. 32 – 44.*
18. *Подольський А. Українське суспільство і пам'ять про Голокост: спроба аналізу деяких аспектів / А. Подольський // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – К., 2005. – № 1. – С. 47 – 59.*
19. *Подольский А. Украинское общество и память о Холокосте: попытка анализа некоторых аспектов / А. Подольский // Евроазиатский еврейский ежегодник – 5768 (2007 / 2008). – М.: Паллада, 2008. – 592 с.*
20. *Подольский А. Проблема коллаборации на Украине в период Холокоста: некоторые аспекты исследования и историографии / А. Подольский // Друга світова війна та доля народів України: Матеріали 2-ї Всеукраїнської наукової конференції. – К., 2007. – С. 381 – 392.*
21. *Подольський А. Сучасні вітчизняні та зарубіжні підходи до проблематики Голокосту на теренах України / А. Подольський // Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства: Монографія. – К.: ІПЕЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – С. 287 – 303.*
22. *Подольський А. Історія Голокосту в Україні: історія, свідчення, увічнення. Спроба осмислення сучасної історіографії питання / А. Подольський // Наукові записки: Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – 2013. – № 4. – С. 123 – 132.*
23. *Подольський А. Формування моделей історичної пам'яті про Голокост в українському соціумі: проблеми та перспективи / А. Подольський // Єврейська громадсько-політична думка ХХ – початку ХХІ сторіччя в Україні: Монографія. – К.: ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України. – С. 345 – 361.*
24. *Лисенко О.Є. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної пам'яті / О.Є. Лисенко // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 3 – 15.*
25. *Лисенко О.Є. Ми занадто довго стояли в черзі за власною історією... 3-тя Всеукраїнська наукова конференція «Друга світова війна і доля народів України» /*

- О.Є. Марущенко // Голокост і сучасність. Науковий часопис. – 2008. – № 2. – К.: Український центр вивчення історії Голокосту. – 191 с.
26. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування української модерної нації XIX – XX ст. / Я.Й. Грицак. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
27. Марущенко О.В. Сучасна українська історіографія і проблема колабораціонізму в роки німецько-фашистської окупації України / О.В. Марущенко // Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей. – К.: Інститут історії НАН України, 2003. – Випуск 7. – С. 47 – 62.
28. Стецкевич В. Україна в роки навали 1941 – 1945 рр.: спроба аналізу сучасного історіописання окупаційної доби та актуалізації проблеми // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2005. – Вип. 9. – Част. 1. – С. 172 – 194.

© **Неля МЕЛЬНИЧУК**

СОВРЕМЕННАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ПОЛИТИКИ ХОЛОКОСТА НА ТЕРРИТОРИИ РАЙХКОМИССАРИАТА «УКРАИНА»

Освещены особенности современного дискурса в контексте изучения реализации политики нацистского геноцида евреев Украины, осуществляемой в годы Второй мировой войны. Автор публикации утверждает о факте существования национальной историографической школы Холокоста – как в самодостаточном виде, так и в рамках одного из направлений национальной историографии Второй мировой войны. Об этом свидетельствуют как многочисленные публикации в научных журналах, так и в сборниках узкоспециализированных научных конференций, отдельных обобщающих монографиях. Немало ведомостей о Холокосте вошло в индивидуальные и коллективные монографии, авторы которых рассматривают оккупационный режим в различных проблемно-тематических нишах.

Ключевые слова: Холокост, геноцид, нацизм, историография, коллаборационизм, местное население.

© **Nelia MELNICHYK**

HISTORIOGRAPHY OF POTICY OF HOLOCAUST IN THE TERRITORY OF REICHSKOMMISSARIAT "UKRAINE" IN MODERN HISTORICAL SCHOLARSHIP

Highlights features modern historiography discourse in the context of policy implementation study of the Nazi genocide of the Jews of Ukraine, which was carried out during the Second World War.

Despite the short term of study the problem of the Holocaust in Ukraine have solid achievements of local researchers in the field of historiography of World War II. A large number of publications on the subject and causes the appearance of specific historiography works, the central subject is the study of the results clarify the prospects for future research. Immediately, we note that the terminology of the Holocaust is not the product of an intelligent domestic scientific discourse, and entered the Ukrainian humanities from outside, including from Israel. This was facilitated by the fact that the tragic fate of Jews during the Second World War Soviet historians practically not been studied, and therefore, terminological base has been prepared by foreign researchers and integrated into national science since the 90's. XX century, practically in finished form. However, don't a lot of these concepts still need clarification and revision scientists.

Author of publishing proves the existence of a national Holocaust historiography school as self-sufficient in form and in one of the areas of national historiography of World War II. These are as numerous publications in scientific journals and in collections of specialized conferences, generalizing individual monograph.

Collaboration, functioning local police forces CGS, uneasy mood of the local population, which are also rapidly changing, anti-Semitic propaganda, Ukrainian – Jewish relations during the "new order" regional aspects of the occupation regime in CGS did become self-sufficient and complete subject of research of modern scholars.

Keywords: *Holocaust, genocide, Nazism, historiography, collaboration, the local population.*